

Putz Mónika

Hibaelemzés magyarul tanuló orosz és angol anyanyelvű diákok fogalmazásai alapján *

I. Bevezetés

A jelen tanulmány alapja 100 darab – külföldiek által magyarul írott – fogalmazás. A bennük szereplő hibákat több szinten dolgoztam fel. Foglalkoztam a fonémák, a morfémák, a lexémák, az álszintagmák, a szintagmák, a mondatok és a szöveg szintjével, valamint a lexikai hibákkal. Az adott szintek típushibáit csoportosítottam, példákkal illusztráltam; és ezt orosz–magyar, illetve angol–magyar kontrasztív megfigyelésekkel egészítettem ki. Kíváncsi voltam, mennyire meghatározó az angol, illetve az orosz anyanyelv a magyar-tanulásban, elkövetnek-e hasonló hibákat a orosz és angol anyanyelvű tanulók; felmérhető-e előre, mely jelenségek lesznek problémások adott anyanyelvű diákok számára.

A jelen dolgozatot a Károli Gáspár Református Egyetemen készített szakdolgozatom alapján készítettem el. Terjedelmi okokból csak néhány gondolatot emelek ki, a vizsgált hibák közül sem szerepelhet mind, ezért az összes hibaszámot zárójelben jelölöm meg.

51 fogalmazást a *Magyar Nyelvi Intézet* bocsátott rendelkezésemre; ezeket a fogalmazásokat a mérnök, orvos és közgazdász szakirányú képzés résztvevői írták. Egy csoport orvosi, egy csoport mérnöki és négy csoport közgazdász szakirányú, orosz anyanyelvű hallgató dolgozatát vizsgáltam. 49 fogalmazást a *Hungarian Language School*ban kaptam, ezek magyarból különböző nyelvi szinten álló, angol anyanyelvű tanulók munkái.

* Ezúton szeretnék köszönetet mondani témavezetőmnek, Nádor Orsolya tanárnőnek útbaigazító tanácsaiért, kritikai észrevételeiért; valamint Szende Virágnak (Magyar Nyelvi Intézet), Koháry Ilonának és Schmidt Ildikónak (Hungarian Language School) azért, hogy betekintést nyerhettem diákjaik fogalmazásaiba, melyek a dolgozatom alapjául szolgáltak.

II. Néhány nyelvtanulás-elméleti felfogás a hibákkal kapcsolatban

1. A behaviorista felfogás

Az 50-es, 60-as években kialakult behaviorista felfogás szerint a nyelvtanulás utánzásból és megerősítésből álló folyamat. Az anyanyelv és a tanult nyelv közti hasonlóságok pozitív átvitel (transzfer) eredményeznek, az anyanyelvi szokások használhatóak a második nyelvben (L2) is. A különbözőségek negatív átvitel (interferenciát) okoznak, vagyis az anyanyelvi szokások hibához vezetnek a második nyelvben. E felfogás szerint az idegennyelv-tanulás legfőbb hibaforrása a negatív átvitel. Azonban az első és második nyelv eltérései miatt „elméletileg” megjósolt hibáknak csak kis hányada jelentkezik ténylegesen a tanulók nyelvhasználatában, sőt olyan hibákkal is számolni kell, melyeknek nyilvánvalóan nincs kapcsolatuk az anyanyelvvvel (Crystal 462). Egy vizsgálat – melyet a hetvenes években száznegyvenöt angolul tanuló spanyol anyanyelvű gyermek közreműködésével végeztek – kimutatta, hogy az interferencia okozta hibák mindössze 3 %-át jelentették az összes hibának (Dulay 245–257). „A kontrasztív elemzés az idegennyelv-tanulás folyamatának csupán kis részére ad magyarázatot” (Crystal 463).

2. A kognitív felfogás

E felfogás szerint a nyelvtanulók kreatív módon hipotéziseket állítanak fel az idegen nyelvről. Szabályokat alkotnak tehát, és ezeket beszédben, írásban kipróbálják. Ha az általuk felállított szabályok helyesnek bizonyulnak, pozitív visszajelzést kapnak; ha nem, a visszajelzés után újakat állítanak fel. Az elkövetett hibákból a nyelvtanár mindig látja, hol tartanak a tanulók a nyelv elsajátításában. (Ilyen hiba lehet például a helytelen általánosítás; Crystal 463). Julian Edge is azon a véleményen van, hogy a hibákra többnyire mint „problémára” tekintünk, pedig a hiba elkövetése a nyelvtanulás része, „learning step” (Edge 13).

3. A hibák lehetséges okai

A beszédben, illetve a fogalmazásban elkövetett hibáknak sokféle oka lehet. Ide sorolhatjuk

- az anyanyelv hatását, vagy egy már korábban tanult nyelv hatását (transzfer, interferencia);
- a szabályok helytelen értelmezését és felhasználását (a nyelv kreatív használata azonban pozitívum!)
- egy rossz tanítási módszer vagy tananyag miatti hibákat (Crystal, 463.)

- a fáradtságot, sietséget vagy a koncentráció hiányát, valamint
- azt a gyakori esetet, amikor a nyelvtanuló talán tudja, hogy hibázik (nem pontosan beszél vagy ír), de erős benne a kommunikáció vágya, a közlési vágy.

Természetesen nem lehet egyértelműen eldönteni, mikor melyik tényező a hiba oka.

III. Hibaelemzés

A hetvenes évek óta a hibaelemzés különösen népszerű területe a módszertani kutatásoknak. „A nehézségek ellenére a hibaelemzés továbbra is eredményes módszer az idegennyelv-tanulás mögöttes folyamatainak vizsgálatában. A kontrasztív elemzéshez hasonlóan azonban ez sem tud magyarázatot adni mindenre” (Crystal 464). A kontrasztív elemzés segítségével csak az idegennyelv-tanulás potenciális lehetőségei tárhatók fel, amelynek az intenzitását, mértékét hibaelemzéssel kell kiegészíteni, kontrollálni (Budai 170).

A fogalmazásokban szereplő hibákat a nyelvi szinteknek megfelelően dolgoztam fel. A hibák okainak kutatásakor külön figyelmet fordítottam az esetleges anyanyelvi interferenciára – számos esetben a magyar példamondat mellett az angol megfelelő is olvasható a dolgozatban. Érdekelt a kérdés, vajon mennyire meghatározó az anyanyelv (jelen esetben az orosz vagy az angol) a magyar nyelv tanulásakor, elkövetik-e ugyanazokat a hibákat a különböző anyanyelvűek is, mennyire „megjósolható” az, hogy adott anyanyelvű tanuló milyen hibákat fog elkövetni, és hogyan néznek szembe a diákok azokkal a jelenségekkel, amelyek anyanyelvükre nem jellemzőek.

III.1. Az álszintagmák szintje

Míg a szintagma két önálló lexéma kapcsolata, az álszintagma egy lexéma és egy álszó kapcsolata (Rác 5). Rác Endre szófaji felosztása szerint az álszók közé tartoznak a névelők, névutók, segédigék, tagadószók és igekötők (Rác 68). Ebből következően – többek között – a névelős főnév, illetve az igekötős ige álszintagmát alkot.

A névelő problémája

A nyelvtanulóban először az a kérdés merül fel: használjak-e névelőt? (Például a városok neve elé nem kell, de a folyók neve elé igen. Szintén kell általános kijelentések előtt, pl. „*A macskák látnak a sötétben*” – ellentétben pl. az angollal, ahol ezekben az esetekben nem kell névelő: „*Cats can see in the dark*”). A második kérdés: milyen névelőt használjak?

1. A névelő problémája az orosz anyanyelvűeknél

Az orosz anyanyelvűekre jellemző, hogy szinte alig használják a magyarban a névelőket, egyértelműen az L1 hatása alatt, amelyben nincs névelő.

1. 1. A névelő elhagyása (összesen 25 ilyen típusú hibát találtam, álljon itt néhány példaként)

Magyarországon # orvostanítás nagyon jó.

...ha # Föld más részére költöznénk...

nehéz nyilatkozni # jövőről

...ezért # dollár nagyon stabil pénz

szereti # nyugalmat

az életszínvonalban is nagy # különbség

segítsek # szegény embereknek

most # magyar tudásom sokkal jobb

1. 2. A névelő felesleges használata (14 ilyen hiba van összesen)

dolgozni a vidéken

sokáig akartam lenni az orvos

a Magyarországon

És emiatt a munkamegosztás jött létre.

dolgozik egy szerelőként [esetleg tanult már angolul korábban, és ez hatott rá]

1. 3. Más névelő használata (összesen 4 ilyen hiba)

a ott élő emberek [nem érzi szükségesnek a hiátus kitöltését]

az gyerekeim

2. A névelő problémája angol anyanyelvűeknél

A magyar és angol névelőrendszer nem esik egybe, így ez számos hiba forrása lehet. Az angol határozott névelő a *the*, határozatlan az *a/an*. Az angol *the* a magyarban megfelelhet *a/az*-nak; de lehet, hogy a magyar ilyen esetekben egyáltalán nem használ névelőt. Az angol *a/an* megfelelője a magyar *egy* határozatlan névelő, az *a/az* határozott névelő, illetve a névelő hiánya is lehet. Olyan esetekben, amikor az angolban nem használunk névelőt, a magyarban két eset lehetséges: határozott névelőt használunk, vagy nem használunk névelőt (Budai 159–160).

2. 1. Névelőproblémák az anyanyelv hatása alatt (összesen 8 ilyen hibát találtam)

Dávid barátom. (Dávid a barátom.) (...my friend)

Bécsben talákoztam barátommal. (a barátommal) (... my friend)

Szeretne egy író vagy színész lenni. (Szeretne író vagy színész lenni.)

(a writer or an actor)

A mamám egy manager és az apám egy tanár. (A mamám manager és az apám tanár.) (...a manager, a teacher)

2. 2. Névelőproblémák, amelyeket nem lehet anyanyelvi hatásból magyarázni (összesen 6 hiba)

Most magyart tanulok az jó iskolában. (...egy jó iskolában.) (...in a good school)

Szeretek kirándulni a vidéken. (Szeretek kirándulni vidéken.) (...in the countryside)

Leeta a nagyon bájos, udvarias nő. (...egy nagyon bájos...) (a very beautiful...)

a üzletben (az üzletben) [mindössze két ilyen típusú hibát találtam a fogalmazásokban]

(a) feleslegesen használt névelő olyan esetben, amikor az anyanyelvben sem kell névelő (összesen 6 esetben)

A Vancouverben lakik. (...in Vancouver)

Ő él a Budapesten. (...in Budapest)

...a Olaszországba... (...to Italy...)

(b) a névelő hiánya – noha az anyanyelvben is kell! (összesen 10)

El fogok menni Vörösmarty térre. (a Vörösmarty térre) (to the Vörösmarty square)

...aki tanítónő iskolában... (in a school/ in the school)

Hét órakor mentünk étterembe. (az étterembe) (to the restaurant)

Étteremben sok külföldi volt. (Az étteremben...) (in the restaurant)

Aludtunk szép szállodában. (...egy szép szállodában) (in a beautiful hotel)

Érdekes, hogy a hibák nagy részét nem lehet az angol anyanyelv hatásával magyarázni, 30 hibás mondatból mindössze 8 írható az „anyanyelv számlájára”.

III.2. A szintagmák szintje

1. Vonzatok

Hegyi Endre dolgozta ki a vonzatközpontú nyelvoktatás módszerét (Hegyi 12). Véleménye szerint egy kész szerkezet vagy példamondat soha nem lehet olyan produktív, aktivizálásra alkalmas, mint a „feltételeiben létező”, létrehozandó struktúra. Egy generatív szerkezetminta nemcsak egy mondatstruktúra generálását teszi lehetővé, de formailag és tartalmilag különböző mondat-típusok transzformációjára is lehetőséget ad.

1. 1. Az orosz anyanyelvűek hibái

1. 1. 1. Öt esetben használnak alanyesetet tárgyeset helyett; nézzünk három példát:

...*tiszteletben tartani az akarata* (akarátát) (tiszteletben tartani vmit)

...*imádom a magyar történelem* (történelmet) (imádni vmit)

...*megalkotni a törvények* (törvényeket) (megalkotni vmit)

1. 1. 2. Két dolgozatban tárgyeset szerepel alanyeset helyett; íme egy példa:

...*tetszik nekem Magyarország*

1. 1. 3. Nem megfelelő vonzat – az anyanyelv hatása alatt (6 ilyen hiba)

...*a pénz a boldogságra nem elég*

...*nincs problémája semmire* (nincs gondja semmire/nincs problémája semmivel)

...*most a nevét nem emlékszem* (Most a nevét nem tudom./Most a nevére nem emlékszem.)

1. 2. Angol anyanyelvűek hibái

1. 2. 1. A hiba az anyanyelvi szabályok magyarban való alkalmazásából adódik (összesen 3)

...*ne haragudj velem* (do not be angry with me)

...*sokat gondolok a parkról* (parkra) (think of/about)

...*gondolok a kislányaimról* (kislányaimra)

1. 2. 2. Nem az anyanyelv hatására elkövetett hibák (összesen 4)

...*azt kérdezte nekem* (she asked me)

...*semmit nem fél* (semmitől) (she is not afraid of anything)

(a) alanyeset használata tárgyeset helyett (összesen 5)

...*mindenki szereti a fagyalt, de Joel csak a vanília.* (fagyaltot, vaníliát) (everybody likes icecream, but Joel only likes vanilla ice.)

...*a feleségem akarna négy gyerek* (gyereket) (my wife wants four kids)

...*csak öt perc töltünk egymással* (percet) (we spend only five minutes together)

(b) tárgyeset használata alanyeset helyett (összesen 2)

...*szeretnék látni sokat híres helyet* (sok híres helyet) (I would like to visit a lot of famous places) [A határozatlan számnevet csak akkor tesszük tárgyesetbe, ha nincs határozott tárgy a mondatban. Például: Szeretnék sokat enni.]

...*kellene sokat szoba a házban* (sok szoba)

2. A határozott és a határozatlan igeragozás

A nyelvtanulóknak komoly nehézséget jelent annak eldöntése, mikor melyiket kell használni; még akkor is, ha elméletben tökéletesen értik a különbséget. Mivel a magyarban különös jelenség, nem rendelkeznek semmiféle kontraszttal az anyanyelvi oldalról. A probléma a tárgy határozottsága ill. határozatlansága. Ha ezt a tanuló nem látja tisztán, akkor hibázik.

A tankönyvírók először kivétel nélkül az alanyi ragozást mutatják be, ezt kisebb-nagyobb távolságra követi a tárgyas. Ezt a későbbi megjelenést nem indokolja kevésbé gyakori használata, inkább a kétféle tárggyal való egyeztetés késleltetésével magyarázható. Ennek következményeként az alanyi ragozás erősebb nyomot hagyhat az emlékezetben, sokáig a tárgyas elé nyomul; sőt a figyelem annyira a személyragok memorizálására irányul, hogy háttérbe szorítja függőségüket a tárgytól. Nagyobb segítséget jelentene a kettős egyeztetés elsajátításához, ha a két ragozás a tankönyvekben szorosan követné egymást, használatukat, a kétféle tárgytól való függőségüket lépésről lépésre mutatná be (Szili 1984: 309–310).

2. 1. Hibák az orosz anyanyelvűek dolgozataiban

Ginter Károly figyelmeztet az *alanyi* és *tárgyas* igeragozás megnevezésével kapcsolatos problémára. Szerinte a(z orosz anyanyelvű) hallgatóknak külön meg kell magyarázni, hogy az alanyi igeragozás nem jelenti azt, hogy nem lehet tárgy a mondatban, sőt, nem az ige tranzitív volta engedi vagy tiltja a tárgy jelenlétét, hanem fordítva, a tárgy minősége (határozott vagy határozatlan volta) határozza meg az igeragozást.

2. 1. 1. Tárgyas ragozás használata alanyi helyett (összesen 16 esetben)

Szeretném alkalmazni minden új találmányt.

Semmit sem tudom.

Sok időt töltöttem a műtőben.

... szeretik téged.

Az országban, amelyben szeretném élni...

Nem akarom máról holnapra élni.

A tévé által óriási csodákat láthatom.

2. 1. 2. Alanyi használata tárgyas helyett (összesen 10 esetben)

Remélem tudok a páciensnek biztosítani a legjobbat.

Minden betegem jól fogok kezelni.

Az a húgaim vágya, hogy beutazznak az egész országot.

Soha nem fogok érteni a magyar embereket.

Ha a televízióban jó műsorokat adnak, addig nézek, amíg nincs vége.

16 esetben használtak tárgyias ragozás helyett alanyit, 10 esetben alanyi ragozás helyett tárgyiasat. Ezeket a hibákat nem vezethetjük vissza az anyanyelv gátló hatására; különféle anyanyelvűek elkövetik ugyanezeket a hibákat (ld. példák az angol anyanyelvűeknél). A hibák oka tehát nem L1-ből magyarázható, hanem az L2 bonyolultságából. Tapasztalt nyelvtanárok elmondása szerint a tesztekben, átalakításos feladatokban a gyakorlottabb diákok szinte alig hibáznak, hiszen a kétféle ragozási rendszert elsajátították, megértették, mikor melyiket kell használni. (Tudják, hogy az adott feladat ezt hivatott számon kérni, így végiggondolják a lehetséges paradigmákat, és ennek alapján döntenek.) Fogalmazás esetében több a hiba, hiszen több tényezőre kell a diáknak odafigyelnie. Az alanyi és tárgyias ragozás problémája a legmagasabb nyelvi szinten állók körében is megjelenik.

2. 2. Hibák az angol anyanyelvűek dolgozataiban

2. 2. 1. Tárgyas ragozás használata alanyi helyett (összesen 13)

Soha nem nyerném a lottón.

Nagyon szeretem játszani a számítógépen.

Utálom aludni és pihenni.

Vásárolni fogod az ABC-ben.

Délig fogom aludni.

Szeretem tanulni magyarul a szabadidőmben.

2. 2. 2. Alanyi használata tárgyias helyett (összesen 12)

És persze nem felejték el a ...

Az asztalt is ő csinált.

Mi szoktunk megnézni sok romantikus filmet, de Joel nem szeret.

Meg fognak enni az ebédet.

A fenti hibákat angol anyanyelvűek követték el. A 25 hibából 13 esetben tárgyias ragozást használtak alanyi helyett, 12 esetben alanyit tárgyias helyett.

III.3. A mondatok szintje

1. A létige problémája

1.1. Létige az orosz nyelvben, az orosz anyanyelvűek hibái

A kopula (lat. *copula* ‘kötél’, ‘kötelék’) funkciója az, hogy két névszót egy mondatra kövacsoljon össze. Jelen időben az oroszban – éppen úgy, mint a magyarban – gyakran el is marad: pl. *Iván katona* – az orosz megfelelőben sincs kopula; múlt időben: *Iván katona volt* – az orosz megfelelőben is van kopula (Papp 242).

Az oroszban jóval szélesebb körű a zéró szintű kopula használata, mint a magyarban, hiszen jelen időben nemcsak a harmadik személyű *Iván katona* típusú mondatok nulla-kopulásak, hanem a többi személyűek is (Papp 259). Mivel a magyarban csak a harmadik személyben marad el a kopula, az orosz anyanyelvű magyarul tanulók jellegzetes hibái lehetnének a következő típusú mondatok: **Én katona.* **Te katona.* **Mi katonák.* **Ti katonák.* Érdekes módon egyetlen ilyen hibával sem találkoztam.

Néhány esetben jellemző azonban a „lenni” hibás használata (összesen 3):
Tiszta levegő lenni. (Tiszta a levegő.)

Az emberek élete biztos boldog lenni. (Az emberek biztos boldogok./

Az emberek élete biztos boldog.)

Múlt időben szükséges a kopula használata (az oroszban is!), mégis két esetben ez elmaradt:

Nálunk 10 évvel ezelőtt egy tévé nagyon drága. (volt)

Csak az tudott vásárolni, aki gazdag. (volt)

1. 2. Létige az angol nyelvben, az angol anyanyelvűek hibái

A *Learn Hungarian* c. nyelvkönyv így magyaráz az angol anyanyelvűeknek:

(én) mérnök vagyok – I am an engineer

(te) mérnök vagy – you are an engineer

(ő) mérnök [Ø] – he is an engineer

(mi) mérnökök vagyunk – we are engineers

(ti) mérnökök vagytok – you are engineers

(ők) mérnökök [Ø] – they are engineers

„The sentences above show clearly that the 3rd Person singular and Plural of the verb “to be” is not used with a compound nominal predicate. In other words, Hungarian does not translate “is” or “are” when these only introduce the subject.” (Tehát – mint a fenti mondatok mutatják –, egyes és többes szám harmadik személyben a létige nem használatos az összetett névszói állítmányban. Más szavakkal: a magyar nem fordítja az *is*-t, illetve *are*-t, amennyiben azok az alanyt vezetik be. – Bánhidi–Jókay–Szabó 75.)

1. 2. 1. Kezdő szinten gyakori a létige elhagyása E/1-ben, pedig az angolban is szükség van rá:

Én diák. (Én diák vagyok.) (I am a student.)

Én 26 éves. Most diák az iskolában. (I am 26. I am a student at a school.)

1. 2. 2. Még több hónapos tanulás után is sokszor előfordul az E/3-ben, illetve T/3-ben kitett létige. Ez az anyanyelv hatására történik. Érdekes, hogy a teszt típusú feladatokban nem követnek el ilyen hibákat, de a spontán fogalmazásban mégis előjönnek ezek (összesen 12):

Ő tanár van. (She is a teacher.)

Beth a barátom van. (Beth is my friend.)

Egy biztos van, jól érzem magam itt. (It is sure that...)

Ő 86 éves van. (She is 86 years old.)

Egyforma vannak. (They are the same.) (Egyformák.)

1. 2. 3. Haladó szinten elkövetett hibák (múlt időben szükség van a kopulára)

Fiatalabb voltam és az élet könnyebb. (könnyebb volt) (I was younger and life was easier.)

Az életem legjobb napja az esküvőm. (volt) (The best day of my life was my wedding-day.)

1. 2. 4. Előfordul, hogy a nyelvtanuló kihagyja a létigének vélt *van*-t, pedig itt a birtoklás kifejezéséről van szó:

Sok barátja. (Sok barátja van.) (He has a lot of friends.)

2. Szórend

2. 1. Szórend az orosz és magyar nyelvben, orosz anyanyelvűek hibái

Az orosz szórendnek két alapszabálya van. Az első szerint előbb jön a téma, azután a réma, tehát először jön a már ismert dolog, azután az új. Ez a magyarban is így van. A második szabály értelmében az oroszban az alanynak és az állítmánynak minél közelebb kell lennie egymáshoz. Ez a magyarban nem így van: az állítmány közel kerülhet az alanyhoz, de messze is állhat tőle. Az orosz SVO típusú nyelv, míg a magyar SOV típusú (bár a magyar esetében lehet SVO is a sorrend). Hosszabb magyar mondatokban az állítmány az SOV szerkezetnek megfelelően orosz szempontból „kibíráhatatlanul messze” kerül az alanytól (Papp 1979: 281–282).

Nézzük, milyen hibákat eredményeznek az orosz és magyar szórend közti különbségek!

2. 1. 1. SVO–SOV problémák

S és V kerülhet egymás mellé a magyarban, de nem mindig szerencsés. Hibák (összesen 8):

Én (mindig) akartam élni Magyarországon. SVO (...Magyarországon akartam élni)

Ha (mi) néznénk gazdasági szempontból... (SVO) (Ha [mi] gazdasági szempontból néznénk...) (SOV)

Talán én nem fogok lakni közel a szüleimhez, ezért... [SVO] Helyesen:

Talán én nem fogok közel lakni a szüleimhez... [SV₁OV₂O] vagy:

Talán én nem fogok a szüleimhez közel lakni. [SV₁OV₂]

Tulajdonképpen az orosz filmek nem érdekesek, csak szeretem nézni a sportműsorokat. [,SVO] (...a sportműsorokat szeretem nézni.) [,SOV]

2. 1. 2. Hibák a „többi mondatrész” szórendjében (összesen 25)

Miért ez olyan csodálatos? (Miért olyan csodálatos ez?)

...de engem főleg érdekel a vásárlók véleményével való foglalkozás
(...érdekel)

problémájáról néha is kell beszélni vele (...is kell néha beszélni vele)

sokáig akartam lenni orvos (sokáig orvos akartam lenni)

olyan gyógymód leghatékonyabb lenne (lenne a leghatékonyabb)

az Angliából érkező áru Európába (az Angliából Európába érkező áru)

A leghíresebb Európában tó a Balaton. (a leghíresebb tó Európában...)

Amikor gyerek voltam a vágyam volt az, hogy sok játékom legyen. (...az volt a vágyam...)

2. 1. 3. A problémás *kell* (modális segédige) (összesen 5 hiba)

Kell maradni ott, ahol az ember született. (Ott kell maradni...)

Minden nap kell harcolnia, mert pénzre van szüksége. (...harcolnia kell...)

...tehát kell figyelnem rájuk. (...tehát figyelnem kell rájuk.)

2. 1. 4. Problémás alárendelések (összesen 3 ilyen hiba)

...hogy hogyan gazdag lesz valaki. [OVS] Helyesen: lesz gazdag valaki
[VOS] / lesz valaki gazdag [VSO].

Nagyon fontos az, hogyan az emberiség használja a természeti kincseit.

[...hogyan SVO] (...hogyan használja az emberiség...) [...hogyan VSO]

2. 2. Szórend az angol nyelvben, angol anyanyelvűek hibái

Az angol mondatstruktúra legáltalánosabb képlete: noun phrase + verb phrase, azaz NP+VP. Az angol szórendre tehát az SVO / OSV szerkezet jellemző.

2. 2. 1. Az angol mondat szerkezetének „lemásolása” okozza a hibát (összesen 8):

Tanulja a drámát és a zenét. She studies drama and music.

Mentem vonattal és ültem nemdohányzó kocsiban. I travelled by train and
I sat in a non-smoker carriage.

És él Johannesburgban. And she lives in Johannesburg.

A másik vezető volt a férjem. The other leader was my husband.

Ausztrália volt egy jó hely nekünk. Australia was a good place for us.

Vasárnap mennek az étterembe. On Sunday they go to the restaurant. They
go to the restaurant on Sunday.

2. 2. 2. Nem az angol mondat szerkezetének lemásolása okoz hibát (összesen 6 esetben):

– *Egy csodálatos volt tapasztalat mindenkinek.* It was a wonderful experience for everybody. (Csodálatos tapasztalat volt mindenkinek.) A hibás mondatban a jelző és a jelzett szó (alany) közé ékelődik be az állítmány. A jelző és jelzett szó az angol mondatban is elválaszthatatlan (“wonderful experience”), az angol mondat szórendjéből következően az ige előrébb foglal helyet.

– *És most szívesen a férjem és én együtt gondolunk rá.* Me, together with my husband, think of that with pleasure now. (...szívesen gondolunk rá...) Módszertározó és állítmány kapcsolata.

– *Tényleg nem okos volt.* She really was not clever. (Tényleg nem volt okos.) Ha az állítmányt tagadjuk, a *nem* szócska (partikula) közvetlenül az állítmány előtt áll.

– *Helyen mindkettő fogok tanítani.* I will teach at both places. A magyar mondat az angol mintájára építhető: „mindkét helyen”, “at both places”.

– *Egy kert virággal, fával akarok.* I would like a garden with flowers and trees. Az *egy kert virággal, fával* szerkezetet az angol mintájára kapta (“a garden with flowers and trees”). Számára idegen a helyes forma (*Egy kert virággal és fával*), hiszen az angolban a “garden” és a “with flowers and trees” közé semmi sem ékelődhet be.

3. Angol anyanyelvi szerkezetek hibás alkalmazása a magyarban, típushibák

Sokszor előfordulnak az angol nyelv analógiájára létrehozott mondatok. Találunk ezek között szó szerinti fordításokat, de adott – angolban létező – nyelvtani jelenség lemásolására is van példa. Összesen öt ilyen jellegű hibát találtam.

Késik volt. (She was late.)

Nagyon sajnálom vagyok. (I am sorry.)

És a nővér, aki azt gondolta, hogy kellett kiabálni, mert... (The nurse thought that she *had to speak louder*...) Az angollal ellentétben a magyarban nincs szükség az igeidők egyeztetésére.

Leeta soha fogja főzni a vacsorát otthon. (Leeta will *never* cook dinner at home.) Az angollal szemben a magyarban kétszeres tagadásra van itt szükség: „Leeta soha nem fogja a vacsorát otthon főzni. / Leeta soha nem fog otthon vacsorát főzni.”

Senki volt a szobában. (Nobody was in the room.) Itt is kétszeres tagadás kell: „Senki nem volt a szobában.”

III.4. Lexikai hibák

1. Nem létező szavak alkotása, „kreatív” nyelvhasználat

1. 1. Orosz anyanyelvűek dolgozataiban (összesen 5 hiba)

fejldött ország (fejlett ország)

Új szerszámokat és gépeket születettek meg. (hoztak létre/ találtak ki)

1. 2. Angol anyanyelvűek dolgozataiban (összesen 2 hiba)

A másik vezető a férjem volt, de még nem házaskötünk. (kötöttünk házasságot/ házasodtunk össze)

2. Nem megfelelő szóválasztás

A nem megfelelő szóválasztás gyakori hiba magasabb nyelvi szinten is. Mivel a szinonim szavak nem tökéletesen fedik egymást (némelyeknél kötöttségek lehetnek, használatbeli, árnyalatbeli eltérések), egy adott szó helyett egy másik használatával hibás mondatok születhetnek. Nemcsak a szinonimák, hanem a hasonló írásképű szavak is okozhatnak bonyodalmakat.

2. 1. Orosz anyanyelvűek fogalmazásaiban

2. 1. 1. Rokon értelmű szavak (összesen 14 ilyen típusú hibát találtam)

Rokon értelműnek tekinthetők a következő szópárok: *fokozódott – nőtt, érkezni – jönni, tudás – ismeret, arány – fok, menni – haladni, elhelyezkedni valahol – állni valahol, lakik – él, kincs – vagyon*. Mégsem használhatók egymás helyett bármilyen szövegkörnyezetben. Érdekes megfigyelni, hogy az alábbi hibás mondatokban a nyelvtanulók többnyire a „választékosabbnak ítélt” szavakat részesítik előnyben.

fokozódott a gyógy módok lehetősége (nőtt)

Fel fogom hívni a szüleimet, hogy érkezzenek ide. (jöjjenek ide)

Felhalmozódott tudások... (ismeretek)

Fejlettségi aránya magas (foka)

A lusta emberek nem mehetnek együtt a fejlődéssel. (haladhatnak)

Nem úgy csinálnék, mint egyes gazdag emberek, akik egyre távolabb helyezkednek el az ismerőseiktől. (állnak/ kerülnek)

Még akkor is, ha szegény családban lakik. (él)

kincs (vagyon)

2. 2. Angol anyanyelvűek fogalmazásaiban

2. 2. 1. Rokon értelmű szavak alkalmazása (összesen 3 ilyen hiba)

Nem tudom őket. (I do not know them.) (Nem ismerem őket.) Angolul a “know” állhat ‘tud’ és ‘ismer’ jelentésben. Például: He knows the answer. She knows him.

Az Andrássy út magasabb, mint az Eötvös utca. (szélesebb) A ‘magasabb’ is a nagy méretre és a ‘szélesebb’ is erre utal, nem használhatóak azonban egymás helyett.

3. Ellentétes értelmű szavak helytelen használata

3. 1. Orosz anyanyelvűek fogalmazásaiban

A jellemző hibák a *jönni–menni*, *vinni–hozni* és *keresni–találni* ellentétpárok felcsereléséből adódnak (összesen 5 ilyen hiba).

Vissza fogok jönni a hazámba. (menni)

Ezért *elhoz*tam a saját tévémet a szobámba. (elvittem)

És ott *állít*ólag könnyen keresnek munkát. (találnak)

3. 2. Angol anyanyelvűek esetében: nincs ilyen jellegű hiba.

IV. Összegzés

A vizsgált hibák egy részének oka valóban az anyanyelvi – vagy egy korábban tanult idegen nyelvi – interferencia, emellett sok esetben tapasztalható a szabályok rosszul értelmezése, a koncentráció hiánya (pl. ékezethibáknál), vagy az impulzív nyelvtanulók esetében az erős közlési vágy miatt az esetleges hibák figyelmen kívül hagyása.

A tanulók idegen nyelvű beszéde tele van az anyanyelvre jellemző módon megszerkesztett mondatokkal, szókapcsolatokkal. Az anyanyelv lappangva, de mégis jelen van a tudat szegletében a nyelvtudás legmagasabb fokán is (Köllő 27). Az anyanyelv és az idegen nyelv viszonyának fontos ténye az, hogy az anyanyelv jelenti az „előtanulmányt” az idegen nyelv tanulásánál. Az anyanyelv mint előtanulmány pozitív és negatív hatásokat is hordoz. Sokévi és korán elkezdett nyelvtanulás után is érvényesül az anyanyelv interferenciális hatása a tanult nyelvre. A korán elkezdett idegennyelv-tanulás sem tudja a második nyelv artikulációs szintjén kialakuló anyanyelvi interferenciákat elhárítani. Az anyanyelv meghatározó szerepe a másodikként tanult nyelvvvel szemben nem kétséges. Az idegen nyelv elsajátításának abban a rendszerben kell megtörténnie, ott kell megszerveződnie, ahol már az anyanyelv előzőleg meghatározó módon ki-

alakította sajátos működését neurofiziológiai szinten is (Papp 1993: 324–326). A fentiek miatt fontos az interferencia okozta hibák feltárása és bemutatása.

Ugyan az **anyanyelv szerepe** a hibák elkövetésében nem kizárólagos – a hibák egy részét a legkülönbözőbb anyanyelvűek is elkövetik (Köllő 28) –, a nyelvtanároknak előnyt jelent, ha beszélnek a tanuló anyanyelvét, hiszen így felkészülhetnek az esetleges interferenciák okozta hibák megelőzésére. Bodolay Géza (303) véleménye szerint az egész oktatómunkát arra kell építeni, hogy milyen anyanyelvűek a tanulók. Ez természetesen nem mindig megoldható, főleg egy különböző anyanyelvűek által alkotott csoportban. Mivel az oktatás folyamán minden pillanatban két nyelv (az anyanyelv és a tanult nyelv) áll szemben egymással, egybevágó és nem egybevágó elemeivel, a tanárnak a forrásnyelv nézőpontjából kell figyelnie a tanítandó nyelvet, így segítheti át a tanítványt az interferenciák akadályain (Hegyí 1978: 302). A két nyelv közötti eltérések mind potenciális hibaforrások, s előre meghatározható a tévedések jellege is, a tanár munkáján és a diák szorgalmán is múlik, hogy a lehetőségek milyen mértékben valósulnak meg (Ginter 242). A kontrasztív nyelvészetben alapuló előrejelzések rámutatnak az eltérések okozta hibalehetőségekre, de más – nem a nyelvi rendszerek különbözőségében rejlő – hibaforrásokat (vagy könnyítő tényezőket) is számításba kell venni, hiszen az előrejelzések és a gyakorlati oktatás tapasztalatai nem mindig erősítik egymást. (Pl. a létige problémáját illetően az orosz anyanyelvűek nem követik el a „várt” – **Én katona* típusú – hibákat.) Érdekes tapasztalat, hogy a hibás alak sokszor nem az anyanyelv tükörfordítása. Megfigyelhettem, hogyan viszonyulnak a tanulók azokhoz a jelenségekhez, melyek anyanyelvüktől idegenek (interferencia-jelenség; pl. a kétféle igeragozási rendszer), illetve azokhoz, melyek anyanyelvükben is megvannak, de a magyarban más szabályok vonatkoznak rájuk (pl. névelők). Ez utóbbinál meglepő, hogy pl. a névelőhasználatban ott is követnek el hibát, ahol a magyar és angol szabály egybeesik (transzfer-jelenség). Megpróbáltam feltérképezni azokat a jelenségeket, amelyek az angol, illetve orosz anyanyelvű diákok esetében alaposabb, részletesebb magyarázatot, több gyakorlást kívánnak.

A szakirodalom sokat emlegeti az **anyanyelv zavaró hatását** az idegen nyelvek tanulásában. Kevés szó esik azonban arról, hogy azért vagyunk képesek második, harmadik nyelvet megtanulni, mert fejlett az anyanyelvi gondolkodásunk. Ennek köszönhető, hogy meg tudjuk érteni a külföldieket, amikor esetleg hiányosan, a szabályokat nem nézve beszélnek magyarul; és hasonló esetekben mi is meg tudjuk magunkat értetni idegen nyelven. Az anyanyelv egyrészt hátráltat abban, hogy tökéletesen elsajátítsunk egy idegen nyelvet, ugyanakkor segít abban, hogy még a hiányosan elsajátított idegen nyelvet is sikeresen használhassuk a kommunikáció eszközeként (Köllő 53–54).

Noha az interferencia miatti hibákat nem lehet elkerülni, a tanárok tudatosan csökkenthetik a homogén gátlást, pl. ha nem a hasonló hangzású szavakat tanítják egymást követően. (Homogén gátláskor az azonos, illetve hasonló elemek gátolják a tanulás folyamatát. Nehezebben tanulhatók meg, könnyebben téveszthetők össze és könnyebben felejthetők el; ezt Ranschburg Pál ismerte fel 1914-ben; vö. Meixner 30.) A tanulók a kontrasztív módon élesen szembenálló elemeket 30 %-kal könnyebben tanulják meg, mint az éles kontraszt nélküli elemeket (Köllő 30). Ennek oka az, hogy az éles kontrasztban megvan a különlegesség, az érdekesség eleme, mely a memória és a pedagógia fontos segítőtársa. Az éles kontraszt megértése szellemi koncentrációt igényel, így emlékezetes marad. Legnehezebben azok a jelenségek automatizálódnak, melyek hasonlítanak az anyanyelvre, de egy kicsit eltérnek attól (pl. az angol és a magyar névelőrendszer). A tanárnak ezekre a jelenségekre újból és újból vissza kell térni, mert hiába értik a tanulók, mégis megint eltévesztik.

Világos, hogy a nyelvtanulók minél jobban tudatában vannak az anyanyelvük és a cél nyelv hasonlóságainak és különbségeinek, annál könnyebben tudnak hatékony tanulási stratégiát kialakítani. A tanár sokat segíthet a nyelvek közti megfelelések természetének és határainak megismerésében, működőképes hipotézisek felállításában, és abban, hogy a diák figyelmét felhívja az anyanyelvben hiányzó elemekre (nyelvtani rendszerek, szófajok stb.). Ellentmond ennek Hegyi Endre (1978: 302) véleménye, mely szerint az órákon a tanár ne alkalmazzon kontrasztivitást, mert ezzel az anyanyelv gátló hatását növeli.

Michael Swan (179) véleménye szerint a tanárok megfelelő felkészítése segíthet abban, hogy megértsük a hibák természetét. Fontosnak tartja annak hangsúlyozását, hogy a nyelvtanulóknak is, tanároknak is meg kell érteniük, hogy a tudás és annak kontrollálása nem egy és ugyanaz, hogy a tanult anyag pontos használatának sorozatos sikertelensége nem szükségszerűen mutat gondatlanságra, a megértés hiányára vagy nem megfelelő tanári munkára.

Azt mindenképpen fontos azonban megjegyezni, hogy a nyelvtanulás lehetőségei egészen mások, ha nem célnyelvi, hanem forrásnyelvi környezetben (nem a tanult nyelv területén) zajlik (Giay – Nádor 29). A célnyelvi környezet azért előnyös, mert a tanuló megismeri az illető nyelvközösség anyagi és szellemi kultúráját, gondolkodásbeli sajátosságát és társadalmilag érvényes szokásrendjét; így nemcsak a nyelvet tanulja meg. A modern idegennyelv-oktatás célja a kommunikatív kompetencia kialakítása a nyelvet tanulóban, mely nem azonos a nyelvi kompetenciával, hiszen magában foglalja a beszéd szociolingvisztikai, szociokulturális vonatkozásait is (Szili 1985: 177).

Nem szabad figyelmen kívül hagyni, hogy a felnőttkori nyelvtanulás során pszichológiai, biológiai sorompók – gátlások és előítéletek – állják el a haladás útját.

A nyelvtudás **nyelvhasználati készséget** jelent. A tanulás ideje alatt a nyelvhasználat olyan tevékenység, amelynek célja a kommunikatív készségek megszerzése a választott nyelv szókincsének és formai eszközeinek fokozatos elsajátításával. A nyelvtanításban fontos a képességfejlesztő és variációs gyakorlatok alkalmazása, hiszen ezekkel könnyen begyakorolhatók az új lexikai egységek, az új morfológiai anyag és az egyszerű és összetett mondatok használata. Az oktatási folyamat fontos részét jelentik a kommunikatív gyakorlatok, hiszen általuk fejlődik a hallgatók szerkesztési és szituációteremtő készsége. A fogalmazások írásában is erre a készségre kell a tanulóknak támaszkodniuk.

„Nyelvtanításunk hiányossága az, hogy a szókincs, a nyelvtani képesség és a kontextus nem áll össze készséggé, az oktatási folyamatban nem jut el a spontán nyelvhasználatig, ami pedig a nyelvtanulás fő kritériuma” (Hurka – Misad 329–332).

IRODALOM

- BODOLAY Géza (1978): A magyar mint idegen nyelv. *Nyr.* 102: 303–305.
- BUDAI László (1979): *Grammatikai kontrasztivitás és hibaelemzés az alap- és középfokú angolnyelvtanításban.* Budapest
- CRYSTAL, David (1998): *A nyelv enciklopédiája.* Budapest
- DULAY, H. C. – BURT, M. K. (1973): Should we teach children syntax? *Language Learning* 23.
- EDGE, Julian (1992): *Mistakes and correction* Longman
- GIAY Béla – NÁDOR Orsolya (1998): *A magyar mint idegen nyelv /Hungarológia.* Budapest
- GINTER Károly (1978): A magyar–angol összevető nyelvészeti munkálatok eredményei. *Nyr.* 102: 239–244.
- HEGYI Endre (1978): A magyar mint idegen nyelv. *Nyr.* 102: 300–303.
- HEGYI Endre (1967): *Hogyan tanítsuk idegen nyelvként a magyart? A vonzatközpontú nyelvtanítás és módszere.* Budapest
- HURKA Katalin – MISAD Katalin (1997): A magyar–szlovák nyelvi érintkezés a pozsonyi Magyar Tanárszék hungarisztika szakosainak körében. In: *Hetedik Országos Alkalmazott Nyelvészeti Konferencia* (Szerk.: Polyák Ildikó). Külkereskedelmi Főiskola, Budapest. II. 329–333.
- LARSEN-FREEMAN, D. (1986): *Techniques and Principles in Language Teaching.* Oxford University Press
- MEIXNER Ildikó (1998): *A dyslexia prevenció, reedukáció módszere.* Budapest
- NÁDOR Orsolya – GIAY Béla (szerk.) (1989): *Ajánló bibliográfia a magyar mint idegen nyelv tanulmányozásához, 1945–1988.* Budapest
- NAUMENKO-PAPP Ágnes (1985): A magyar mint idegen nyelv tanításának kérdéséhez (orosz nyelvi környezetben). *Nyr.* 109. 172–177.
- PAPP Ferenc (1979): *Könyv az orosz nyelvről.* Budapest
- SWAN, Michael (1988): The influence of the mother tongue on second language vocabulary acquisition and use. In: Beebe, L.M. (ed): *Issues in second language acquisition Multiple Perspectives.* New York: Newbury House Publishers
- SZILI Katalin (1985): Az igekötő és az igekötős ige mibenlétéről. *Dolgozatok a magyar mint idegen nyelv és a hungarológia köréből* 7. Budapest
- SZILI Katalin (1985): Grammatika Prokrasztész-ágyban. *Nyr.* 109: 177–184.
- SZILI Katalin (1984): Nyelvünk a külföldieknek írt nyelvkönyvekben. *Dolgozatok a magyar mint idegen nyelv és a hungarológia köréből* 6. Budapest